

ERKEN DÖNEM SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE ÇALIŞMA VE EMEK SÜREÇLERİ*

Yüksel AKKAYA**

Özet: Ekim Devrimi'nden sonra hızla sanayileşip, kapitalist dünyayı önce yakalayıp sonra geçmek isteyen Sovyetler Birliği için en önemli sorunlardan biri verimli, üretken yoğun çalışmak oldu. Bu sorun erken dönem Sovyetler Birliği'nde embriyonik olarak ortaya çıkan sosyalist subotnik emek sürecini geliştirip, kalıcılaştırmak yerine kapitalist bir emek süreci olan Taylorizmin daha yoğun ve ileri bir biçimi olan stahavonist emek sürecini ön plana çıkardı. Kapitalist sistemin bir çalışma biçimi ve emek süreci olan Taylorizmin yeni versiyonu stahavonizm ne yazık ki sosyalist bir emek sürecine dönüşmek yerine, Taylorizmin aşkın bir emek süreci oldu.

Anahtar sözcükler: emek süreçleri, Taylorizm, subbotnics, stahavonizm

The Early Period Soviet Union's Working and Labor Processes

Abstract: After the October Revolution, in Soviet Union, which first wanted to catch up with the capitalist world and then pass the level of their development, the most important question became who to work productively, efficiently and densely. In the early period Soviet Union instead of developing and sustaining the embryonic emergence of socialist Subbotonic labor process, what has promoted is Stahavonist labor processes which is a more dense and advanced form of a capitalist labor process that is Taylorism. As the new version of Taylorism which is a capitalist mode of working and labor process, unfortunately, Stahavonism turned into a labor processes that exceeded Taylorism instead of becoming a socialist labor process.

Key words: labour processes, Taylorism, subbotnics, stakhanovism

“İleri uluslarla karşılaştırıldığında, Rus kötü çalışır. (...) Çalışmayı öğrenmek, işte Sovyet iktidarının tüm halka bütün kapsamı ile göstermesi gereken görev.” (Lenin, 1968)

Bir emek süreci olarak *stahanovist hareket*, çıktığı dönem kadar, SSCB'nin çözülüş yıllarında da ilgi konusu olmuştur. Çıkış yıllarında büyük yankılar uyandıran bu emek sürecine, izleyen yıllarda tutku ile sahip çıkanlar kadar sert eleştiriler getirenler de oldu. Eleştirilerin bir kısmı, bu emek sürecinin yarattığı “coşku” ve gelişmelerden kaygı ve korkuya kapılan kapitalist dünyanın yazarları-araştırmacıları tarafından yapıldı. Eleştirilerin diğer kısmı ise bu emek sürecinin sosyalizm ile bağdaşmadığını düşünen muhaliflerce yapıldı. Ancak, her iki kesimde de stahanovist hareketin soğukkanlı bir irdelemesinin yapıldığını söylemek zor. Pratikteki sıkışıklık teoryi zorlarken, sosyalist emek sürecinin ilk ipucunu veren subotnik çalışma yerine, stahavonist bir emek sürecinin benimsenmesi aslında kapitalist emek süreçlerinden biri olan Taylorizmin aşkın olarak “sosyalist” bir sisteme uyarlanmaya çalışılmasıdır;

kuşkusuz kapitalist sistemin virüslerini de taşıyarak!... Üstelik, daha önce Taylorizmi kıyasıya eleştirmişken!

Lenin ve sovyetlerde emek sürecinde “Taylorizm”: Kaçınılmaz bir sorunluluk mu?

Lenin emperyalizme yönelik çalışmalarında, Taylor'un 1911 yılında yayınlanmış olan “Bilimsel Yönetimin İlkeleri” kitabındaki yaklaşımı ve bunun etkilerini de ayrıntılı olarak incelemiş, “Emperyalizm Defterleri”ne ayrıntılı notlar almıştır (**Lenin, 1970**). Bu notları daha sonra 1914 yılında kısa bir yazıya dönüştürmüştür. İşçiye zulmetmenin giderek genişleyen bir aracına dönüştüğünü belirttiği yöntemlerin, sermayenin egemenliğinin biçimini de değiştirdiğini belirtmektedir. “Taylor sistemi de bu yöntemlerden biridir” şeklinde bir değerlendirme yaptıktan sonra Taylor'un sistemini ayrıntılı olarak örneklerle açıklayıp, emeğin sömürsünün

*Bu yazı, yazarın *Praksis Dergisi* Güz 2002, 8. Sayısında yayımlanmış olan “Subotniklerden Stahanovistlere Sovyetler Birliği'nde Emek Süreçleri (Gotha Programının Eleştirisi Versus Anti-Dübring)” başlıklı yazısının bu sayı için kısaltılmış halidir.

**Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

nasıl artırıldığını ortaya koymaktadır (Lenin, 1976). Bu eleştiri ve reddeden, kabule geçişi anlamak için Lenin'in 1918 yılında yayınlanan "Sovyet İktidarının Acil Görevleri"nden Taylorizme ilişkin görüşleri için uzun bir alıntı yapmakta yarar var :

"İleri uluslarla karşılaştırıldığında, Rus kötü çalışır. (...) Çalışmayı öğrenmek, işte Sovyet iktidarının tüm halka bütün kapsamı ile göstermesi gereken görev. Bu çerçevede kapitalizmin son sözü olan Taylor sistemi, kapitalizmin tüm ilerlemeleri gibi, burjuva sömürünün rafine acımasızlığı ile çalışma sırasında mekanik hareketlerin analizi, gereksiz ve beceriksiz hareketlerin ortadan kaldırılması, en doğru çalışma yöntemlerinin hazırlanması, en iyi muhasebe ve denetim sistemlerinin yürürlüğe sokulması vb. ile ilgili bir dizi çok önemli bilimsel kazanımların bileşimidir. Sovyet Cumhuriyeti, ne pahasına olursa olsun, bu alanda bilim ve tekniğin tüm önemli kazanımlarını kendisine uyarlamak zorundadır. Sosyalizmi gerçekleştirmemiz, tam da Sovyet iktidarını ve Sovyet yönetim örgütünü kapitalizmin en modern ilerlemeleriyle birleştirmesine bağlıdır. Rusya'da Taylor sisteminin öğrenimini ve incelemesini, deneyimlerini ve sistematik uyarlamasını örgütlememiz gerekiyor. Emek üretkenliğinin artırılmasına adım atarken, aynı zamanda kapitalizmle sosyalizm arasında bir yandan sosyalist yarışmanın örgütlenmesi için temel atılmasını, öte yandan ise proletarya diktatörlüğü şiarının, proleter iktidarın berbat bir durumunun pratikte kirlenmemesi için zor kullanımını gerektiren kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasının özgüllüğünü de dikkate almak gerekiyor" (Lenin, 1968).

Lenin için emek üretkenliği çok önemlidir. Çünkü, ona göre, her sosyalist devrimde, zorunlu olarak kapitalizmden daha yüksek olan bir toplum biçiminin yaratılması temel görevi, yani emek üretkenliğinin artırılması ve bununla bağıntılı olarak (ve bu amaçla) onun daha üst düzeyde örgütlenmesi görevi ön plana çıkmaktadır. Ekonomik kalkınma için, emekçilerin disiplininin, çalışma gücünün, becerisinin, çalışma yoğunluğunun artırılması ve çalışmanın daha iyi örgütlenmesi için, bu yöndeki çalışmaları desteklemek ve tüm araçları kullanarak ilerletmek gerekmektedir. Bunun için de, parça başına ücreti, Taylor sisteminde mevcut olan birçok bilimsel ve ileri yanın uygulanmasını, ücretlendirmeyi üretim verimliliğinin genel sonuçlarına fiilen uygulamak ve denemek gerekmektedir (Lenin, 1968).

Oldukça geri bir sanayi toplumu üzerine sosyalist toplumu inşa etmek isteyen Lenin, hem ekonomik kalkınma, hem de Devrimin dayanağı olan proletaryanın sayısını artırmak için hızla sanayileşmek gerektiğini düşünüyor; "en gelişmiş kapitalist

ülkeye 'yetişmek ve geçmek', dognat'i peregnat, hedefini koyuyor; bu, Amerika'dır. Amerikan modelini seçmek, yüksek sanayileşme hızı lehine tercih yapmak anlamına geliyor" (Küçük, 1991). Sanayileşmek, yetişmek ve geçmek, Taylor sisteminin aşkın bir durumu olarak stahavonizmi benimsemeyi kaçınılmaz kılmak zorunda mıydı? Emek sürecinde aşamalı bir toplum modelini, sosyalist-komünist, benimsemeyi gerekli ve zorunlu hale mi getiriyordu? Lenin için bu soruların yanıtı evet olarak görünüyor. Öyle olduğu için, Lenin pratiğin yarattığı bir sorunu aşmak için teoriye ihtiyaç duyuyor, Marx'ın "Gotha Programının Eleştirisi"ne sığınıyor. "Komünist Toplumun Birinci Aşaması" başlığı altında şunları yazıyor Lenin (Lenin, 1996a): " 'Gotha Programı'nın Eleştirisi'nde Marx, işçilerin sosyalizm altında 'emeğin' 'kesintisiz' ya da 'tam ürün'ü elde edeceği yönündeki Lassalleci düşünceyi eleştirir, henüz komünist topluma geçilmediği için bunun olanaksız olduğunu belirtir". Marx'a göre, "iktisadi, manevi, entelektüel, bütün bakımlardan, bağrından çıktığı eski toplumun damgasını hala taşıyan bir toplumda" bu olanaksızdır. Öyle olduğu için de, "üretici birey olarak -gereklili indirimler yapıldıktan sonra-, topluma vermiş olduğunun karşılığını alır. Onun topluma verdiği şey, birey olarak, kendi emek miktarıdır" (Marx-Engels, 1989).

Marx-Engels, kapitalist toplumdan çıkıp gelmiş biçimiyle bir ilerleme yaşanmasına karşın, üreticinin hakkının, sunmuş olduğu emekle orantılı olarak buradaki eşitliğin, emeğin ortak ölçü birimi olarak kullanılmasından ibaret olduğunu, bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanıdığını ve verim kapasitesini doğal bir ayrıcalık olarak kabul ettiğini belirtmektedir (Marx-Engels, 1989). Bazı kusurlar, uzun ve sancılı bir doğumdan sonra kapitalist toplumdan çıkıp geldiği biçimiyle komünist toplumun birinci aşamasında kaçınılmaz şeylerdir. Bu kusurlar, komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fıskırdığı zaman ortadan kalkacaktır. Ancak o zaman, "burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve toplum, bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: 'Herkes ten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!'" Lenin, Marx'ın bu değerlendirmelerini komünist toplumun iki aşaması olacağı şeklinde yorumlamış,

bunları “birinci aşama” ve “en yüksek aşama” olarak nitelendirmiştir. Bu iki toplumda emek süreçleri nasıl olacaktır? “Alt aşama”da, tüketim maddeleri herkesin topluma sunduğu emek miktarına ‘orantılı olarak’ üleştirilecek, bölüşümde eşitsizlik, henüz çok büyük olacaktır. “Yukarı aşama”da ise tüketim maddeleri herkese gereksinimine göre üleştirilecektir. Bunun için de, kafa emeğiyle kol emeği arasındaki çelişkinin ortadan kalkması; çalışmanın, birincil yaşamsal gereksinim haline gelmesi, üretici güçlerin büyük bir büyüme göstermiş olması gerekmektedir (**Marx-Engels, 1989**). Lenin, bu okuma notlarını daha sonra “Devlet ve Devrim”de de ayrıntılı olarak değerlendirir: Komünizmin ilk aşaması, adaleti ve eşitliği henüz veremediğinden servet farkları, hem de adil olmayan farklar sürececek, fakat, üretim araçlarının, fabrikaların, makinelerin, toprak ve arazinin vs. özel mülkiyeti olmadığından, bir insanın bir başka insan tarafından sömürsü olanaksız olacaktır. Ancak, bu ilk aşamada sadece, üretim araçlarının tek tek kişiler tarafından mülk edinilmesi adaletsizliğini ortadan kaldıracak, tüketim maddelerinin emeğe göre paylaşımı adaletsizliğini ortadan kaldırmayı ise komünist toplumun gelişim seyri gösterecektir (**Lenin, 1996a**).

Marx’ın değerlendirmeleri ve Lenin’in bu değerlendirmelerden çıkardığı sonucun pratiğe yansımaları, üretici güçleri arttırmak ve bütün kolektif zenginlik kaynaklarını gürül gürül fıskırtmak için hızlı sanayileşme isteği olmuştur. Lenin için, komünist toplumun ilk aşaması olarak nitelendirdiği bu ilk dönemdeki hızlı sanayileşme sürecinde bölüşümde eşitsizlik henüz çok büyük olduğu için de Taylorist sistemin parça başına ücret sisteminin benimsenmesi rahatsız edici teorik bir sorun yaratmamaktadır. Çünkü, “herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre” olan komünist toplumun en yüksek aşamasına gelinmediği için komünist toplumun bu birinci aşamasında “işlemeyen dişlemeyiz”. Bu yaklaşım, izleyen yıllarda, Stalin tarafından benimsenerek, belki de Taylorizmin en yüksek aşaması olarak nitelendirilebilecek, ama yeni toplumun üretim ilişkilerinin özelliklerini de içinde taşıyan, stahnovizmin teorik gerekçesini oluşturacaktır.

Lenin, pratiğin içinde sosyalizmin inşasında, sanayileşmek ve geçme isteği içinde emek süreçlerinde karşılaşılan sorunların çözümü için teorik dayanak arıyor. Teorik dayanağı Marx ve Engels’de buluyor, daha doğrusu pratiğin dayattığı zorluğu aşmada, yararlandığı kapitalist emek süreçlerini aklamada, Marx ve Engels’in teorisini zorluyor. Küçük’ün Stalin için söylediğini, burada, emek süreçleri açısından

Lenin için de söylemek mümkün görünüyor: “Pratik, Sovyet yöneticilerini, başta Stalin’i zorladı ve başta Stalin, Sovyet yöneticileri, teoriyi zorlamak zorunda kaldılar” (**Küçük, 1988**).

Pratik Lenin’i zorladıkça, Lenin teoriyi zorladı. Başlangıçta “komünizmin ilk aşaması” olarak tanımladığı süreci sonra “sosyalizm” olarak nitelendirdi. Nitelendirmek önemliydi. Çünkü, bu dönemde emek süreçleri farklı ilişkilere tekabül etmektedir. Lenin’in yeni koşullara uyarlamaya çalıştığı Taylor sisteminin emek süreçleri yaklaşımı için de bundan daha sağlam dayanılacak teorik çerçeve oluşturulamazdı. Komünizme geçilmediği, komünizmin ilk aşaması olan sosyalizmde bulunduğu için emek süreçleri ve bölüşüm ilişkileri de “burjuva hukuku”na tabii olacaktı, öyleyse Taylor sistemini benimseyip Sovyetler Birliği’ne uyarlamakta bir sorun yoktu, ta ki komünist toplum kuruluncaya kadar. Pratik teoriyi zorlayınca, teorinin pratiğe uyarlaması kaçınılmaz bir zorunluluğa, bilincine varılmış bir zorunluluğa, dönüştü. Taylorizm, pratiğin teoriyi zorladığı bir ortamda emek süreçlerinde kaçınılmaz bir sistem olarak, bilincine varılmış bir zorunluluk olarak algılandı ve Sovyetler Birliği’nde yerini aldı.

Oysa, Sovyet düzeninde Taylorist emek sürecinden önemli bir kopuşa işaret eden, Lenin’in komünistçe olan tek şey olarak değerlendirdiği “subotnikler” sosyalist emek süreci açısından önemli bir ilk adımdır (**Lenin, 1996b**). Bir ilk adım ve ilk deneyim olarak da üzerinde durulması gerekiyor. Subotnik, Rusça’da cumartesi anlamına gelen “subota”dan türetilmiş, “karşılıksız çalışma, kentlerde işçilerin her işçiden talep edilenden fazla yaptıkları çalışma” olarak tanımlanıyor (**Lenin, 1996b**). Komünist Parti’nin hücrelerinin inisiyatifi ile, yıkıma karşı mücadeleye için ve ülke savunmasının desteklenmesi için yeni bir çalışma yöntemi olarak 1919 yılında uygulanmaya başlandı. Cumartesileri bir defada altı saat ücretsiz gönüllü çalışmayı hedefleyen subotniklerin sayısı hızla artmaya başladı. 10 Mayıs 1919’da 270 olan subotnik sayısı, Ağustos’ta 4.151’e, Aralık’ta 16.686’ya, Şubat 1920’de 41.587’ye yükseldikten sonra azalmaya başlayarak Nisan 1920’de 27.287’ye kadar gerilediler (**Lenin, 1996b**).

Subotnikler ilk kez örgütlenmeye başladığında, hem parti çevrelerinde, hem sendikalarda hem de Çalışma Komiserliği’nde karamsar bir hava vardır, subotniklere önem verecek hiçbir neden olmadığını düşünüyorlardı. Ancak, subotniklerin yaygınlaşması ile bu karamsarlık kırılır ve komünist toplumun bir özelliğinin yaşanmaya başlandığı düşünülme

başlanır. Çünkü, subotnikler, "topluluğun yararı ve selameti için parasız çalışmanın genel bir olgu haline geldiği bir düzen" olan komünizmin ilk ve öncü temsilcileridir (**Lenin, 1996b**). İşçilerin kendi inisiyatifleriyle düzenledikleri komünist subotnikler bir başlangıç olarak dev bir öneme sahiptirler. Çünkü, bu, burjuvaziye devirmekten daha zor, daha önemli, daha radikal, daha tayin edici bir devrimin başlangıcıdır, çünkü bu, kendi ataleti ve dizginsizliği üzerinde, küçük-burjuva egoizmi üzerinde, lanet olası kapitalizmin işçilerle köylülere miras bıraktığı bu alışkanlıklar üzerinde bir zaferdir. Bu zafer sağlamlaştığında, yeni toplumsal disiplin, sosyalist disiplin o zaman ve ancak o zaman yaratılmış olacaktır, komünizm gerçekten yenilmez olacaktır (**Lenin, 1997**). Öyle olduğu için de komünist subotnikler hayata geçirilmeye başlandığında özel bir değer kazandılar, ekonomi düzeninde "komünistçe hiçbir şey olmayan" bir toplumda komünist bir şeyleri su yüzüne çıkarmaya başladılar. Bu, subotniklerin ortaya çıktığı yerde, yani tek tek insanların toplumun yararı ve selameti için, hiçbir makam, hiçbir devlet tarafından normlandırılmamış geniş kapsamlı parasız çalışma söz konusudur. *"Eğer Rusya'nın bugünkü düzeninde komünistçe bir şeyler varsa, bunlar sadece Subotniklerdir, bunun dışında her şey, sosyalizmi sağlamlaştırmak için kapitalizme karşı mücadeledir, bu mücadelenin tam zaferinden sonra, uygulamasını kitaplarda değil, canlı gerçeklikte Subotniklerde gördüğümüz komünizm yükselecektir"* (**Lenin, 1996b**).

Kapitalist kurullarla çelişen, kapitalizmi yenilgiye uğratan sosyalist toplumda daha yüksek bir şeyin ortaya çıkmaya başladığını gösterdiği için Subotnikler önemlidir. Verimlilik açısından o güne kadar olan tüm değerleri alt üst etmişler, şarkıların, marşların eşliğinde yaptıkları çalışmalarda emek üretkenliğini iki-üç kat arttırmışlardır. Bu yanları ile, "devrimci şiddetin ekonomik temeli, hayatîyetinin ve başarısının garantisi, proletaryanın, kapitalizmle karşılaştırıldığında, emeğin toplumsal örgütlenişinin daha üst bir tipini temsil etmekte ve gerçekleştirmektedir". Böyle olduğu için de önemlidir, "komünizmin kaçınılmaz tam zaferinin güç kaynağı ve güvencesidir". Sadece bu kadar değil, komünist subotnikler tam da emek üretkenliğini geliştirmede, yeni bir çalışma disiplinine geçişte, sosyalist ekonomik koşulları ve yaşam koşullarını yaratmada işçilerin bilinçli ve gönüllü inisiyatifini gösterdikleri için de büyük tarihsel öneme sahiptir. "Moskova-Kazan Hattı demiryolu işçilerinin komünist Subotnik'i, dünyanın tüm halklarına kapitalizmin boyunduruğundan ve savaşlardan kurtuluşu getiren yeni, sosyalist toplumun embriyonlarından biridir (**Lenin, 1997**). Peki,

sosyalist toplumun embriyonlarından biri olan bu "sosyalist çalışma", "komünist çalışma" ne kadar sürede gerçekleştirilecek bir "sorundur"? "Yeni bir çalışma disiplini, insanlar arasında yeni toplumsal ilişki biçimleri, insanları çalışmaya çekmenin yeni biçim ve yöntemlerini yaratmak yılların ve on yılların işidir. Bu en verimli, en yüce görevdir" (**Lenin, 1997**). Ancak, sosyalist ve komünist çalışmanın pratik olarak hayata geçirilişinin çeşitli biçimleri olan "subotnik emek orduları, çalışma yükümlülüğü" komünizmin kaçınılmaz zaferinin güç kaynağı ve güvencesini sağlamasına, sosyalist toplumun embriyonlarından biri olmasına rağmen, Taylorist sistemden bir kopuş olan bu karşılıksız gönüllü üretken, verimli çalışma yaygınlaştırılarak hayata geçirilmez/geçirilemez. Subotniklere övgünün dizilişinden bir yıl sonra, yaşanan ekonomik sorunlar, 1921 yılı başlarında Yeni Ekonomi Politikaları'na yol açarken, komünizme ait olan tek şeyin, ilk subotniklerin de maddi temellerinin varlığını sarsmaya başlar. Kuşkusuz, bu Lenin'in "Moskova-Kazan Demiryolunda İlk Subotnikten 1 Mayıs'ta Tüm-Rusya Subotnik'i'ne" başlıklı, 1 Mayıs 1920'de yayınlanmış olan yazıdaki "Subotniklerin yerleşmesi, gelişmesi, yaygınlaşması ve alışkanlık haline gelmesi için yıllarca ve on yıllarca çalışmak istiyoruz. Komünist çalışmanın zaferine ulaşacağız" düşüncesinin ve dileğinin temsilcisi olan ilk subotniklerin de azalmasının nedenlerinden biridir (**Lenin, 1996b**). Çünkü, NEP ilk döneminde proletaryanın zararına bir taviz politikası oldu. Bazı sanayi işletmelerinin yeniden özel mülkiyete ve yönetimine geçtiği, devlet mülkiyetinde ve denetiminde kalamalarda ise işlerin ticari ilkelere göre yürütülmesinin benimsendiği bir ortamda emek süreçlerinin olumsuz etkilenmesi kaçınılmazlaştı. Zorunlu çalışma kaldırılırken, "serbest emek piyasasının" önü de açılıyordu. Giderek ücretlerin üretkenliğe göre ödenmesi esası yaygınlaşacaktı. Artık 1918 İş Yasası'nın işlerliği kalmamıştı, NEP'e uygun bir İş Yasası 1922 yılında çıkarılarak bu sorun da çözüldü (**Carr, 1998**). Şimdi ricat zamanıdır. Güç toplamak, çoğalmak için. Komünist olmayan ellerle komünizmi inşa etmek için, 1921 ilkbaharına doğru, üretim ve paylaşımın sosyalist temellerine 'hücumla', yani en kısa, en hızlı, en doğrudan biçimden geçme denemesinde yenilgiye uğrandığından, bir dizi ekonomik sorunda kaçınılmaz olarak devlet kapitalizmi mevzilerine geri çekilinecektir (**Lenin, 1997**). Çünkü, "ekonomik sorunun çözümüne, yani sosyalizmin temellerine ekonomik geçişi güvence altına almaya yaklaşmak için" bu gereklidir, büyük sanayiye yeniden kurmak ve geliştirmek için gereklidir (**Lenin, 1997**). Kuşkusuz bu geri çekilme dönemine denk düşen

emek süreçleri de izlenen politikalara denk olacaktır, geri çekilme sona erinceye kadar. Peki bu geri çekilme ne kadar sürecektir? Ekonominin bir dizi alanında devlet kapitalizmine geri çekilme, bir dizi geri çekilme ile bağlantılı, uzun sürecektir (**Lenin, 1997**). Bu değerlendirme, ekonominin bir dizi alanındaki geri çekilmeye bağlı olarak kapitalist sistemin emek süreçlerinin varlığının da uzun süreceğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. Üstelik, bu dönem fabrikadakiler gerçek anlamda işçi de değildir, savaştan kaçmak için fabrikaya girmiş insanlardır (**Lenin, 1997**). Devrim, işçi sınıfının niteliksizliğinin, sosyalist bilinçten yoksunluğunun yanı sıra bir de nicelik açısından büyük bir sorunla karşı karşıyadır. İktidarda kalmak çoğalmayı, çoğalmak hızlı sanayileşmeyi gerektiriyor. Savaş komünizmi süreci ekonomik açıdan bir geri çekilmeyi, hızlı sanayileşmek için, işçi sınıfını sayısal olarak çoğaltmak için, büyük sanayiye daha bol miktarda yiyecek ve hammadde sağlamak düşüncesi ile tarıma yönelik bir politikayı temel edinse de, Yeni Ekonomi Politikalarına yönelmenin kaçınılmaz olduğunu düşündürüyor. Bu kaçınılmazlık, sosyalist emek süreçlerinin inşasının aciliyetini önemsiz kılıyor. Çünkü, hızla sanayileşmek, yetişmek ve geçmek gerektiği düşünülüyor.

Stahanovizm: Sovyetler'de "Taylorizmin" en yüksek aşaması mı, subotniklerin yeni bir türü mü?

NEP ile restorasyonun tamamlandığını düşünen Sovyet yönetimi, 1929 yılında, artık, yeni bir gelişim aşamasına, eski dönemden, restorasyon döneminden farklı bir aşamaya girildiği; insanın yeni bir döneminin, bütün ekonominin sosyalizm temelinde yeniden yapılanması döneminin yaşanması gerektiğini dile getiriyordu. Öyle olduğu için de, bu yeni dönem, yeni sınıfsal değişikliklere, sınıf mücadelesinin şiddetlenmesine neden olacak; yeni mücadele yöntemlerini, güçlerin yeniden düzenlenmesini, bütün örgütlerin iyileştirilmesini ve sağlamaştırılmasını gerektirecekti (**Stalin, 1992a; Farbman, 1931**). Kuşkusuz bu durum, emek süreçlerinde yeni yönelişi ve yeniden yapılanmanın kaçınılmazlığını da işaret etmektedir.

Yeniden kuruluş sürecinde "yetişip geçmek için" sanayileşmenin tek başına yetmeyeceğinin farkında olan Sovyet yönetimi önüne hedef olarak bir de en ileri kapitalist ülkedeki iş gücünün verimliliğine yetişip, geçmeği koydu, bir zorunluluk olarak. Bu zorunluluk ise, bir var olma ya da yok olma sorununun zorunluluğudur. Yeniden kuruluşu gerçekleştirip, iktidarı yaşatmak ve sosyalizmi inşa için iş gücü verimliliğini hızla yükseltmek gerekiyordu. Bu

nedenle yeni dönemde emek süreçleri büyük önem taşıdı, verimliliği artıracak yeni yol ve yöntemler, çalışma biçimlerini bulup, hayata geçirmek kaçınılmaz oldu. Çözüm aracı olarak önce bir "çoşku"nun yaratılması, sonra da "sosyalist yarışma"nın sağlanması gerektiği düşünüldü. Stalin'in, J. Mikulina'nın "Kitlelerin yarışması" kitabına yazdığı önsözde sosyalist yarışmanın harekete geçiricisi olan muazzam emek coşkusunun derindeki süreçlerine, basit ve gerçeklere uygun olarak ortaya konmasına dikkat çekiyor, sosyalist yarışmayı, milyonlarca emekçinin yaratıcı inisiyatifine dayanan, kitlelerin işsel devrimci özeleştirisinin ifadesi olarak niteliyor (**Stalin, 1992a**).

Emek süreçlerinde verimliliği artırmak için karşılaşılan sorun, pratiğin dayattığı bir zorunluluğa dönüştürülünce, geriye bir teorik dayanak arayışı kalıyordu. Marx ve Engels de bulunmayan bu dayanak için geriye Lenin kalıyor. Sorunu daha iyi kavramak için, uzunca da olsa, Stalin'in konu ile ilgili olarak Lenin'den yaptığı alıntıyı aktarmak gerekiyor (**Stalin, 1992a**):

"Sosyalizm' diyor Lenin, 'yarışmayı hiçbir zaman ortadan kaldırmaz, tam tersine, yarışmayı ilk kez gerçekten geniş temelde, gerçekten kitlesel çapta uygulama, emekçilerin çoğunluğunu, kendilerini gösterebilecekleri, yeteneklerini geliştirebilecekleri, halkın bitmez tükenmez bir kaynak gibi durmadan ortaya çıkardığı ve kapitalizmin binlerce, milyonlarcasını ayaklar altında çiğnediği, baskı altında tuttuğu, ezdiği yetenekleri ortaya çıkarabileceği bir faaliyet alanına yöneltme olanağını yaratır'... 'Asıl şimdi gerçekten geniş kitlesel boyutta girişim ruhu, yarışma ve cesur inisiyatif geliştirme olanağı yaratır' ... zira 'yüzyıllardan bu yana başkası için çalışmadan sonra, sömürücüler için özgür olamayan çalışmadan sonra, şimdi kendisi için çalışma olanağı doğmuştur'... 'şimdi, sosyalist bir hükümet iktidarda olduğu için, görevimiz yarışmayı örgütlemektir' "

Emek üretkenliğinin artırılması için üç ana doğrultuda teşvike başvuruldu: Kitlelerin çalışma inisiyatifine ve çalışma faaliyetine ket vuran bürokratiye karşı özeleştirici aracılığıyla mücadele; tembelleme ve proleter çalışma disiplini baltalayanlara karşı sosyalist yarışma aracılığıyla mücadele; üretimde rutine ve ataletle karşı kesintisiz çalışma haftasının örgütlenmesi aracılığıyla mücadele (**Stalin, 1992a**). Çünkü, emek üretkenliği, emek coşkusu olmadan sosyalizmin kapitalizm üzerinde nihai zaferinin sağlanamayacağı düşünülüyordu. Çalışmayı, çalışma coşkusu, emek üretkenliğini bu kadar ön plana

çıkarmasının sıkıntılarını yaşayabileceğini düşünen Stalin, bir kez daha, ikna edebilmek için, Lenin'e başvurma gereği duyuyordu: " 'emek üretkenliği', diyor Lenin, 'son tahlilde yeni toplum düzeninin zaferi için en önemli tayin edici şeydir. Kapitalizm, feodalizm altında bilinmeyen bir emek üretkenliği yarattı. Kapitalizm, sosyalizmin yeni, çok daha yüksek bir emek üretkenliği yaratmasıyla nihai olarak yenilebilir, ve nihai olarak yenilecektir.' (Stalin, 1992a). Emek üretkenliği, bir büyük savaşın son muharebesinde, adeta bir ölüm kalım mücadelesi olarak dillendiriliyor. Herhangi bir muharebeye yönelik bir taktik değil, son taarruzu kazanacak stratejik bir durum olarak değerlendiriliyor.

Hem sosyalizmde hem kapitalizmde, iki sistem arasında, emek açısından, yıkıcı bir rekabet yaşanıyor, yapıcı bir yarışma değil. Ancak, nihai zafer için taraflardan birinin, diğerini yok etmesi gerekiyor. Tek ülkede sosyalizmi kurmaya çalışan bir ülkede, emek cephesinin en büyük talihsizliği, bu savaşın en önde giden azaplar görevini üstlenmeleri oluyor. Çünkü, "savaş teorisi, bir eğitilmiş aracın, savaşın amacı için kullanılmasıyla meşgul" olmak zorunda (Clausewitz, 1999). Araç ve amaç, taktik ve strateji zaman ve mekan içinde birbirini karşılıklı etkileyen ilişkiler. Fakat, sınırları ve birbirleriyle ilişkileri, anlamları tam olarak saptanmadan açıkça anlaşılmayan birbirinden tamamen farklı faaliyetler oluyor (Clausewitz, 1999). Stalin'in ve emek cephesinin de dramı ya da şanssızlığı burada yatıyor. Emek üretkenliği, sosyalizmin inşası birer araç ve amaç, taktik ve strateji olarak savaş teorisini Clausewitz'i doğrularcasına karmaşılaşıyor. Neyin amaç, neyin araç; neyin taktik, neyin strateji olduğu unutuluyor. Sosyalizm ile kapitalizm arasında yaşanan savaş-taki pratik, derinliksiz, felsefesiz bir determinizm olarak teoriyi zorluyor, zorlamak zorunda kalıyor.

Stalin'in sosyalizmin inşasındaki şanssızlığı burada bitmiyor. Verimlilik artışı için sadece işgücünün verimliliği yetmiyor, bir de uygun teknolojiye ve teknolojiye uygun nitelikli, donanımlı yeterince işgücüne ihtiyaç var. SSCB, bu ihtiyacı, yakıcı bir şekilde, sınıf mücadelesinin de başladığı yeniden kuruluş döneminde duyuyor. Bu nedenle hem basında, hem fabrikalarda daha iyi, daha üretken, daha verimli çalışmaya yönelik "korkunç bir propaganda" yapılıyor, sosyalist sanayileşmeyi daha hızlı gerçekleştirmek için. Böyle olduğu için de emek üretkenliğinin, verimliliğinin yaşandığı her yerdeki küçük bir gelişme, komünist basında sevinçle ve övgü ile karşılanıp dile getiriliyor. "Yarışma kampanyaları" ile bu üretkenlik ve verimlilik sürekli olarak artırılmaya

çalışılıyor. Ancak, ilk zamanlarda artan verimliliğin üretkenliliğin karşılığı olarak işçilere bir ek ücret, prim verilmesi yerine, verimliliğin üretkenliğinin arttığı fabrikalara, işletmelere yeni işçi konutları yapılması, fabrikada eksik olan yemekhane, toplantı salonu gibi yerlerin yapılması için para veriliyor ya da çok büyük rekor kıranlar yurt dışına "araştırma seyahatine" gönderiliyor. Öte yandan, kötü çalışan işçilerin, atölyelerin ve fabrikaların listesi ise teşhir amacıyla gazetelerde yayınlanarak, dolaylı yoldan bir "teşvik" uygulanıyor (Farbman, 1931).

Her şey "daha çok, daha iyi ve daha hızlı üretmek" için. Ancak, teknoloji olmadan, iş gücünün verimliliği; nitelikli ve donanımlı işgücü de olmadan teknolojinin verimliliği belli bir noktadan sonra işlevsiz kalıyor. Kuşkusuz, her teknoloji, kendisine uygun emek süreçlerini de gerektiriyor. Ancak işgücünün niteliği ve donanımı da teknoloji üzerinde baskı oluşturuyor. İşgücü ve teknoloji arasında, verimlilik ve yenilenme açısından, karşılıklı bir ilişki bulunuyor. Stahanovist hareket yukarıda belirtilen sürecin ve gerekliliğin bir sonucu olarak doğuyor. 1930'lu yılların ortasında ortaya çıkışı ve hızla yayılışı, bu nedenle, bir tesadüf değil. Devrimin tarihsel kahramanları yaşlanırken, yeni ve genç bir kuşağın da daha eğitilmiş ve teknik donanımlı olarak yetişmiş olması, tekniğin gerektirdiği, "kadro" sorununu da çözmeye yardımcı olacaktı. 1930'lu yıllara girerken, tüm teknik eğitim pratik ve uygulanabilir hale gelmiş, teknik okullar ile fabrikalar arasında bir işbirliği sağlanmış, yeni fabrikalarda Merkezi Emek Enstitüsü'nün geliştirdiği yöntemleri öğretecek birer özel atölye açılmıştı. Böylece nitelikli, yarı nitelikli, teknik eleman ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı. Çünkü, eski fabrikaları büyütme, yeni fabrikalar açmak için 1930'lu yılların başında yaklaşık 500.000 civarında bu türden işçiye ihtiyaç vardı. Ancak atölyelerin eğitim kapasitesi sadece 30.000 civarında idi (Farbman, 1931). Teknik kadrolar bir sorun olarak duruyordu. 1930'lu yıllar bir de bu teknik kadrolar sorununu çözmeye zorunluluğunun duyulduğu yıllar oluyor, Sovyet düzenini ayakta tutmak, sosyalist düzeni inşa etmek için proletaryayı yaratmak zorunluluğunu duyduğu gibi.

Sorun, 1929 yılında, Sovyetik kafalı on binlerce teknisyen ve uzmanı sosyalist inşaya katma ve işçi sınıfının saflarında yeni kızıl teknisyenler ve kızıl uzmanlar yetiştirme olarak dile getirildi. Çünkü, gerek endüstriyi gerekse de tarımı temelden reorganize etmek, teknik temelini değiştirmek, modern teknik araçlarla donatarak yeniden yapılandırmanın gerçekleştirileceğine inanılıyordu. Bunun anlamı,

ekonominin bütün temelini değiştirmektir. Bu ise, ekonomide yeni, daha sağlam yatırımlar, yeni teknikte ustalaşacak ve onu daha da geliştirecek yeni, daha deneyimli kadrolar gerektiriyordu. Artık, zamanın, gelişme temposunun hızlandırılması zamanı, kitlelerin yaratıcı inisiyatifinin önündeki engellerin kaldırılması zamanı olduğu düşünülüyordu (**Stalin, 1992a**).

Kadro sorunu çözülmeyen, ağır sanayii kurma sorunu da çözülmüş olarak görülmediğinden, zafer için, "bu kaleyi her ne pahasına olursa olsun fethetmek" gerekiyordu (**Stalin, 1992a**). "Taktik için bir teori saptamak, strateji için bir teori saptamaktan çok daha kolay" olduğu için olsa gerek, kolay olana yönelindi (**Clausewitz, 1999**). 1930'lu yılların ilk yarısı bu fethin gerçekleşmesi için yoğun çabaların verildiği, taktik için teorilerin üretildiği, yıllar oldu. Üstelik, her ne pahasına olursa olsun. Sosyalizmin özüne ters düşen, maddi özendiricilik uygulamaları, ücretlerde eşitsizlik bunların en önemlilerinden bir kaçı. Bu durum ise, sosyalist emek süreci adına tam bir şanssızlıktır. Bu şanssızlık, ödenmek zorunda kalınan üç büyük bedele neden oldu. Bedellerin ilki, emek cephesi ya da süreçlerinde kapitalizan felsefe yürütmenin ilke haline getirilmesi, ikincisi işçi dünyasında katkı ile ödül arasında birebir ilişki kurulması oldu, üçüncüsü fabrika yönetiminde kapitalizan meneceryal düzen egemenlik alanını sürekli olarak genişletti. Emek süreçlerinin her yanında ortak yaratıcılık ve birbirini geliştirme yerine, edino-naçaliye, bir kişinin yönetimi, ilkesi geçerlilik kazandı ve bu durum emek süreçlerini aşarak bir genel kimlik haline geldi (**Küçük, 1991**). Bu durumun ise, ne yazık ki, sosyalist emek süreçleri ile yakından uzaktan bir ilgisi yoktu.

Cilff, Baykov ve Sorokin'in çalışmalarına dayanarak, 1930'da tüm işçilerin % 29'u parça başı çalışırken, bu oranın 1931'de % 65'e, 1932'de % 68'e yükseldiğini, 1934 yılında ise tüm sanayi işçilerinin yaklaşık dörtte üçünün bu "sözde 'sosyalist rekabet' " uygulamasının içinde yer aldığını belirtiyor (**Cilff, 1990**). Her ne pahasına olursa fetih için, kısa sürede, cephenin oldukça genişletildiği anlaşılıyor. Ancak, maddi özendiricilik aracılığı ile teşvike, ücret makasının iyice açılmasına rağmen, kadro sorunu ve emek verimliliği, sorunu devam ediyor. "Kadro sorunu" ve "emek üretkenliği" o kadar önemli ki, her fırsatta değişiyor, bıkmadan usanmadan. 1931'de, on yıl önce, komünistlerin üretimin gerçek yöneticileri, gerçekten işin ustası yöneticiler olmak üzere üretimin yönetimi bilimini, gece gündüz okuyup öğrenmeleri gerektiğinin benimsendiği,

ancak aradan geçen süre içinde bunun yapılmadığına dile geriliyordu (**Stalin, 1977**). Sovyet yönetimi için, artık öğrenmek zamanıdır, uzman olmak, işin ustası olmak gerek, gözleri teknik bilgilere çevirmek gerek. Yüzü tekniğe döndürmenin tam zamanıdır, konunun ehli, işin gerçek ustası olma zamanıdır. Ve, bütün bunlar tempolu yapılmak zorundadır. Çünkü, çalışma tempolarını azaltmak mümkün değildir! Tersine, güç ve olanaklar ölçüsünde tempoları artırmak gerekmektedir. Çalışma tempolarını frenlemek, geç kalmak demektir. "Ama, geç kalanlar yenilirler. Oysa, biz, yenilmek istemiyoruz" (**Stalin, 1977**). Yenilmek istenmiyorsa, gecikmişliği en kısa sürede ortadan kaldırmak için, sosyalist ekonominin kuruluşu için "gerçek bolşevik çalışma tempolarına" girilmelidir. "Başka hiçbir yol yoktur" (**Stalin, 1977**). En çok on yılda, kapitalizmin ileri ülkeleri ile aradaki mesafeyi kapatmak için bütün nesnel olanaklar var. Buna inanılıyor. Olmayan ise, bu nesnel olanaklardan yararlanacak olan beceri eksikliği. Bu eksikliği gidermek için yapılacak olan tekniğin efendisi olmaktır. Madem ki yeniden kuruluş döneminde her şeye karar veren, son sözü söyleyen tekniktir, o zaman tekniği çalışıp, öğrenmek de, uzmanlaşmak da kaçınılmazdır. Tekniğin efendisi olmak da güç bir şey değildir. Bu yapıldığında, teknik öğrenilip, efendisi olduğunda, Stalin'e göre, bugün düşlemeye bile cesaret edilemeyen çalışma tempoları alabildiğine kapıp koyuverilecektir (**Stalin, 1977**).

Kapitalist dünyanın bunalımın şokunu yaşadığı bir dönemde, tekniğin efendisi olarak çalışma tempoları artırılmak isteniyor. On yılda yüz yıllık, yüz elli yıllık aranın başka türlü kapatılamayacağına inanılıyor. Ancak, 1931'de kapitalist dünyada büyük bir işsizlik yaşanırken, Sovyet ekonomisinde işgücü darlığı ve işgücünün istikrarı sorunu başlıyor. "Mujiğin köyden kente kaçıışı" ve iş gücünün kendiliğinden akışı artık sona ermiştir. Üstelik, daha yüksek ücret ve daha az yorucu işler için, iş gücü bir fabrikadan bir fabrikaya, bir bölgeden bir bölgeye yer değiştirme, dalgalanma "temposunu" da artırmaya başlamıştır (**Stalin, 1977; Stalin, 1992b; Küçük, 1988; Farbman, 1931; Straus, 1997; Dobb, 1968**). 1933 yılına kadar ne havuç ne de sopa yöntemi bu dalgalanmaları durdurmaya yetmiştir.

Sorun sadece, işgücü darlığı ve dalgalanma değil, bir de yeni işçileşen köylülerin işgücü oranı içindeki payının yüksekliği ve bunların büyük ölçüde genç olmasıdır. 1930 yılında bütün işçiler içinde yüzde 24.7 olan genç işçi oranı (23 yaşına kadar) 1932'de yüzde 39.9'a yükselir. Öte yandan, 1929 yılında maden işçilerinin yüzde 61'i, metal işçilerinin

yüzde 40'ı, tekstil işçilerinin yüzde 36'sı köylü kökenlidir (**Küçük, 1988**). Metal işçileri içinde köy kökenlilerin oranı 1930'da yüzde 50.3'e, 1931'de 62.2'ye yükselir (**Straus, 1997**). İşçi kadroları hızla gençler ve köyden yeni gelenlerden oluşuyor. Stahanovist hareketin başladığı 1935 yılında ise tüm işçiler içinde genç işçilerin (22 yaş altı) oranı yüzde 34.1'e yükselir (**Straus, 1997**). Toplam işgücü içinde kadın emeğinin payı 1929'da yüzde 24.6 iken 1933'te yüzde 33.7'ye yükselir. Traktör sanayiinde de durum çok farklı değildir. 1929'da yüzde 41.6 olan oran, 1932'de 61.2'ye yükselir (**Straus, 1997**). Bu sorunlar hem emek üretkenliğinde, hem de emek süreçlerinde önemli etkide bulunuyor. "Köyden gelmiş yeni fabrika işçisi, bir fabrikadan diğerine dolaşıyor. Bir fabrikadan diğerine geziyor. Sanayileşme atılımı ile birlikte işletmelerdeki kolektif yönetiminden edino-naçalie, tek kişi yönetimi, düzenine geçilmesi, teşvik pirimlerinin dağıtılmasında işletme direktörüne daha fazla yetki verilmesi, işgücü sıkıntısı çeken işletme yöneticilerini birbirinin işçisini 'kandırmaya' sevk ediyor. Mujik ideolojisinden kurtulması için yeteri kadar zaman geçmemiş olan yeni işçi de, bir fabrikadan diğerine geçmede hiçbir sakınca görmüyor." (**Küçük, 1988**). Hem yönetimde, hem de çalışanlarda sosyalist bir emek süreci oluşturmaya yönelik istek olmayınca, geriye kapitalizan emek süreçlerinin yerini daha da pekiştirmesi kalıyor. Yaşanan ise tam da budur.

Sosyalist emek süreçlerine yönelinmediği, kapitalizan emek süreçlerinin yerini tahkim etmeye devam ettiği dönemde, Birinci Beş Yıllık Plan'ın en önemli hedeflerinden biri teknik eleman yetiştirme sürecini kısaltma ve yetiştirme sistemini geniş bir biçimde yaygınlaştırıp, geliştirmektir (**Küçük, 1988**). Çünkü, "çalışma temposunun" ve "emek üretkenliğinin artırılmak istendiği bir zamanda, yepyeni sorunlar çıkıyor: işgücü istikrarı ve işgücü darlığı. Bu sorunu çözmek için derinlemesine bir analiz yerine, yüzeyde görüneneye yöneliyor. İşgücü dalgalanmasının nedenleri arasında ücretlerin yanlış düzenlenmesi, yanlış ücret sistemi, işgücü ödemelerinde "solcu" eşitliklik görülüyor. Birçok işletmede ücret tarifelerinin becerikli emek ile beceriksiz emek arasında, ağır iş ile hafif iş arasında hemen hemen hiç fark kalmayacak şekilde düzenlenmiş olması eleştiriliyor. "Uraivilovka'nın, becerili işçinin de, becerili emeğin gerekli biçimde değerlendirildiği bir işletme buluncaya kadar, bir işletmeden diğerine dolaşması sonucunu doğurduğu düşünülüyor (**Küçük, 1988**). Çare olarak, hızlı sanayileşmenin gereksindiği işgücünün önünde engel oluşturan,

sosyalist özellikler taşıyan, ücretlerde eşitlik eğiliminden vaz geçilmesi düşünülüyor ve hayata geçiriliyor. Çünkü, karşılaşılan sorunu çözmek için vasıflı emek ile vasıflı-olmayan emek arasındaki farkı, ağır iş ile kolay iş arasındaki farkı göz önünde bulunduran bir ücretler tarifesi sistemi örgütlenmesi gerektiğine inanılıyor (**Stalin, 1977**). Bu durumda, "solcu eşitlikçilere" de cevap vermek gerekiyor: "Ama bizim eşitlikçilerimiz, sanayi yöneticisi olsunlar, sendika militanı olsunlar, bu teze katılmamaktadırlar; onlar Sovyet rejimimizin altında bu farkın artık ortadan kalktığını sanmaktadırlar" (**Stalin, 1977**).

Yaşanan sorun emek süreçlerinde yeni bir yönelişe işaret etmek zorunda kalır: Esneklik!... Taylorist sistemin gereksindiği sadece işinde uzmanlaşmış işçi yetiştirmek yerine, çok meslekli işçilerin yetiştirilmesi, bu işin hızlandırılması ve her şeyden önce işçilere çalıştıkları ekipmanın günlük tamirinin öğretilmesi gerekmektedir (**Küçük, 1988**). Artık, Stahanovist hareketin doğuşu için her şey hazır: hem tespit edilmiş sorunlar ve çözüm yolları açısından, hem yerine getirilmesi gereken görevler ve önerilen yeni emek süreçleri, hem de bunları yerine getirebilecek bilgi ve sorumluluğa sahip olması açısından. Sorun, sadece, Stahanovist hareketin ne zaman doğacağı ve nerede doğacağındadır. Doğuşunu hızlandırmak için cesaret verip, yürek lendirmek gerekiyor. Şimdi, eskimiş olan "teknik her şeyi çözer" sloganının yerine, "kadrolar herşeyi çözer" sloganını ön plana çıkarmak gerekiyor. Stalin gecikmiyor ve çağırıyor, ilgisiz bir yerde, Kızıl Ordu Akademisi Öğrencilerinin Okulu Bitirileri Dolayısıyla Kremlin Sarayında Yapılan Konuşma'da, 1935 yılı Mayıs'ında, yapar: "bizim teknik alanda kıtlık çektiğimiz geçmiş dönemleri yansıtan eski 'teknik herşeyi çözer' sloganı, şimdi yeni sloganla, 'kadrolar herşeyi çözerler' sloganı ile değişmek durumundadır. Şimdi, önemli olan budur". Kadrolara sorumluluk yükleyen güven ve cesaret verici, onları engelleyen yöneticilere yönelik sert ve acımasız eleştiri içeren bu konuşmadan üç ay sonra Stahanovist hareket başlar.

"Savaş Komünizmi", devrimi ve savaşı yaşamış bir kuşaktan subotniklerin doğumuna ebelik yaparken, "yeniden kuruluş" bağrında teknik kadro sorununu çözümlen, eğitimden geçirdiği yeni, genç kuşaktan, üretim sürecinde sorumluluk duyan, verimliliği, kaliteyi artırmak için düşünen ve çözüm yolları arayan, tek bir işe yönelik bilgi ile değil, gerekli diğer bilgilere de sahip işçilerden oluşan Stahanovist hareketi çıkardı.

Nedir Stahanovist hareket, Stahanovizm? Küçük, değerli çalışmasında, "Stahanov hareketi, kurulmuş, görece olarak, ileri teknolojik yapıdan en yüksek verimi elde etmenin yöntemidir", "Stahanov hareketi olarak ortaya çıkan akım, aslında işçilerin, işçi takımlarının, atelye veya fabrikaların kendileri için konmuş hedefleri aşmak uğrunda birbirleriyle yarışmalarından başka bir şey değil"dir, "Stahanov hareketi, niceliksel birikimi niteliksel patlamaya dönüştüren çalışma düzeyidir", Stahanov hareketi "verimlilik artışını sürdürmek için gerekli önlemleri belirleme" ve "bunları gerçekleştirme"ktir, "Stahanov hareketi, verimlilik artışlarını sürdürmek için iş düzenlemesinde yenilik yapmak"tır, "yeni iş düzenlemeleri"dir, "Stahanov hareketi ve sosyalist yarış, aynı anda birden fazla takım-tezgah çalıştırma ve birkaç mesleği birleştirme"dir diyor (Küçük, 1988). Küçük, SSCB'nin çözülüşünü değerlendiren bir başka çalışmasında "Stahanov hareketi, Lenin zamanında çıkan subbotniklerle birlikte, komünist çalışmanın ve komünist düzenin ilk önemli habercilerinden birisidir", "ilke olarak karşılıksız çalışmayı ve maddi karşılık beklemeden coşku ile işe koyulmayı anlatıyor", pratikte üretim artışlarının maddi karşılığa da dönüşmesine rağmen "yöntem olarak Stahanov hareketi, maddi karşılığı olmadan toplum için çalışma anlamına geliyor" diyor (Küçük, 1991).

Stalin içinse, Stahanovist hareket, sosyalist yarışmanın yeni bir atılımı, bu yarışmanın yeni, üstün bir aşamasıdır, bugünkü teknik normları aşmayı, öngürülen verim kapasitelerini aşmayı, üretim planlarını ve mevcut bilançoları aşmayı amaç edinen kadın ve erkek işçilerin hareketidir; sosyalizmi daha da sağlamlaştırmanın pratik olanaklarını yaratan, yaşamının en kolay olduğu ülke yapma olanağını açan bir harekettir; işçi sınıfının gelecek teknik ve kültür atılımını tohum halinde kendinde taşıyan, daha yüksek bir emek verimliliğinin ip uçlarını taşıyan, sosyalizmden komünizme geçmek için ve kafa emeği ile kol emeği arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırmak için zorunlu olan belirtilere ulaşmaya olanak veren bir harekettir (Stalin, 1977).

Stahanov hareketini, ilk başlatanlar ücreti, emeklerinin bir ödülü olarak düşünmedikleri için de emeğin yabancılaşmasına karşı önemli bir çıkıştır. Ancak, bu durum uzun sürmemiş, Sovyet yönetimi, sosyalist özellikler taşıyan bu davranışı maddi ödüllendirme aracılığı ile yozlaştırmış, böylece tekrar emeğin yabancılaşması sürecinin önünü açmıştır. Ancak, Marx'a göre de özel mülkiyetin ilk olumlu kaldırılışının söz konusu olduğu "kaba komünizm" aşamasında emeğin yabancılaşması ortadan

tamamen kaldırılamaz, çünkü, özel mülkiyet tarafından engellenmiş ve lekelenmiştir (Marx, 1993). Bu yaklaşıma göre, Stahanov hareketi de emeğin yabancılaşmasını ortadan tam kaldırma olanağından yoksundur, çünkü hala, "özel mülkiyet tarafından engellenmiş ve lekelenmiştir", ve henüz özünü kavramış değildir. Stahanovist hareketteki maddi özendirim ve yüksek ücretlendirme bu türden bir "engellenme ve lekelenme" olarak değerlendirilebilir.

Nitekim, Stalin'in önemli muhaliflerinden Troçki ilk zamanlardaki gelişmelere yönelik olarak oldukça temkinli bir dil kullandı: "Gerçekten heyecanlı sosyalistlerin Stahanovist harekete katıldıkları kuşkusuzdur" (Troçki, 1998). Ancak, Stahanovist hareketin zaaflarına da dikkat çekmekten geri kalmadı. Troçki'ye göre, "Şok tugaylarının" yerini alan Stahanovist hareket, büyük ölçüde emeğin yoğunlaşması ve hatta çalışma gününün uzatılması olup, işçileri "çok gerçek bir anlam kazanan" rublenin peşinde koşturan, makineler ile daha çok ilgilenmeye iten, daha dikkatli kullanmaya zorlayan bir üretim sürecidir (Troçki, 1998). Troçki'ye göre, "Sosyalizm, ya da komünizmin en alt aşaması, elbette emek miktarının ve tüketim miktarının sıkı bir denetimini gerektirir, ancak ne olursa olsun, sermayenin sömürücü dehasının icat ettiklerinden daha insancıl denetim biçimlerine bürünür", Stalin'in yeni emek süreci olan Stahanov hareketi ile yapılan ise "geri bir insan materyalini, kapitalizmden ödünç alınan teknolojiye acımasızca monte edilmesidir" (Troçki, 1998). Ancak, "Stahanov hareketinin günahlarını ve sevaplarını karşılaştırmak için henüz erkendir. Bununla birlikte, "Tek tek işçilerin belli başarıları, yalnızca sosyalizme açık olanakların kanıtı olarak kuşkusuz son derece ilginçtir". Daha sonra ise, Troçki bu emek sürecine ilişkin sonraki gelişmelere yönelik oldukça sert tepki gösterir, şöyle der: "Kahrolsun Stahanovizm! Kahrolsun Sovyet aristokrasisi ve onun rütbe ve nişanları! Her emek için daha eşit ücret" (Troçki, 1992). Çünkü, Troçki'ye göre, Sovyet rejimi altında da ücretli emek, köleliğin alçaltıcı etiketini taşımaktan kurtulamamıştır, emeğine göre ödeme -gerçekte fiziksel ve özellikle vasıfsız emek zararına "entellektüel" emek yararına ödeme- çoğunluk için haksızlığın, baskı ve zorlamanın, birkaç kişi için ise ayrıcalıkların ve mutlu yaşamın kaynağına dönüşmüştür (Troçki, 1998).

Stahanovist hareketin yayılmasına bağlı olarak daha yüksek ücret alan işçilerin sayısı ve oranı da artmaya başladı, böylece aradaki ücret uçurumu kapanmaya başladı. 1935 yılı Kasım'ında

Stahanovist sayısı sadece 647 iken, hızla artarak, 1936 yılı Ocak'ında Ukrayna'da 89.000, Leningrad'da 107.313'e çıktı. Moskova'da ise, 1936 yılı Ocak'ında işçilerin yüzde 18.9'u Stahanovistti. 1936 yılında toplam Stahanovist işçi sayısı 992.600'e çıktı, 1940 yılında ise 1.952.500'e yükseldi. "Şok işçileri" sayısı ise, 1936 yılında 1.037.700 idi, 1940'ta ise 1.005.700 oldu. Her iki grubun toplam işçi oranı 1936 yılında yüzde 45 iken, 1940'ta yüzde 51.1'e yükseldi (**Siegelbaum, 1988**). Dobb ise, tüm işçilerin dörtte biri ya da üçte birinin bu gelişmeler sonucunda ücret düşüklüğünden "müteessir" olduğunu belirtmektedir (**Dobb, 1968**). İkinci beş yıllık plan dönemi sonunda yüksek ücret ile düşük ücret arasındaki fark 5-6 kat olmuştur. Lenin döneminde bu farkın 2 kat olduğunu be nedenle hatırlamakta yarar var. Pavlevski, 1933-1937 arasında reel ücretlerin iki kattan fazla, 1938-1940 arasında da % 10 arttığını belirtiyor (**Pavlevski, 1975**). Ancak, 1928 yılı 100 kabul edildiğinde reel ücretin 1932'de 41, 1940'ta da 90 olduğunu belirtiyor. Öyle anlaşılıyor ki, ücret farklılığına, işçi aristokrasisine yol açtığı söylenen Stahanovist hareketin reel ücretler üzerindeki artış baskısı 1928 yılının düzeyine bile ulaşmaya yetmemiştir.

Sonuç Yerine...

Genç, köylü kökenli, fabrika deneyimi olmayan işgücünü, "yeni sosyal ve ideolojik ilişkilerden türetilen bir yeni emek disiplini" şeklinde yaratmak yerine, sorun, kapitalist iş örgütlenmesi yöntemleri kullanılarak çözülmek istenmiştir (**Ansal, 1992**). Bu tutum, artık, her yeni sistemin içinden çıktığı eski sistemin bazı izlerini taşımasından farklı bir duruma işaret ediyor. Eski sistemin izlerinin silinmesi yönünde bir çaba gösterilmesi gerekirken, teori zorlanarak, iki aşamalı toplum modeli benimsenerek, kapitalizme ait olan emek sürecindeki ilişkiler tahkim ediliyor. Toplumsal dayanışma, birlikte üretmenin coşkusu yerini, bireysel yarışa, kişisel çıkar elde etmeye bırakıyor. "İster 'kabiliyet' veya isterse 'kapasite' sözcükleri kullanılsın, bunlara göre ödeme, kapitalizmin temel ilkesidir; yeni düzende kapitalizmin temel ilkesinin geçerli olacağını söylemek, kapitalizmin geçerli olmasıyla aynı anlama geliyor" (**Küçük, 1991**). İki aşamalı topluma yönelik tartışmalar daha önce yapıldığı için burada tekrar değinmeye gerek yok, ama ücret makasının açılması ile maddi özendiriciliğin ilke haline getirilmesinde bu yaklaşımın çok açık bir ilişkisi var.

Ansal, Marx'ın komünist toplum tanımından hareketle, sosyalist emek sürecinin sahip olması gereken özellikleri şöyle belirtiyor (**Ansal, 1992**):

"a) Teknolojik kontrolü ve üretim bilgisini elinde bulunduran tasarımcı toplumsal katmanın (kafa emeği), sadece uygulayıcı konumunda olanların (kol emeği) karşısındaki egemenliğinin ortadan kalkabilmesi için, tüm işçiler gerekli eğitime ve üretim bilgisine sahip olacaktır. Böylece de kafa ve kol emeği ayrımı ortadan kalkacaktır.

b) İşçi çok küçük bir parça işin sürekli tekrarına mahkum olmayacak, üretim teknolojisinde gelişmeler yaratabilecek bilgi, deneyim ve inisiyatifte sahip olarak bütün yaratıcılığını emek sürecinde gösterebilecek, böylece kendini de geliştirebilecek ve dönüştürebilecektir.

c) Elbirliğine dayanan bir iş disiplini ve eşitlikçi bir işbölümü oluşacak, üretim yerinde hiyerarşiye ve bürokratik kontrole meydan verilmeyecektir. Üretim sürecinin denetim ve kontrolünün zorunlu olduğu durumlarda bu tür işler rotasyona tabi tutulacaktır."

Ansal'ın sosyalist emek süreci için önerdiği bu temel özelliklerden ilk ikisinin "embriyonik" düzeyde de olsa ilk Stahanov hareketinde ortaya çıkmaya başladığını, ancak zamanla daha fazla gelişmesi için önemli açılımlara yönelmesi beklenirken, tersine sahip olmadığı üçüncü şıkkın esiri olarak daha da köreldiğini söylemek mümkün. Ansal'a göre, "monotonluk, can sıkıntısı, kontrol yoksunluğu, parça başına ücret ve ikramiye sistemi dolayımı ile baskı uygulaması; kısacası: Yabancılaşma" açısından bakıldığında, 1980'lerin sonuna kadar kendilerine sosyalist diyen toplumlardaki iş örgütlenmesi kapitalist toplumlardakinden pek farklı değildir (**Ansal, 1992**). Üstelik, "SSCB'de işçi sınıfı tarafından üretilen toplumsal artık, tamamen elit/bürokrat grubun tasarrufu altında bulunmaktadır ve işçilerin 'artık'ın üretim biçimi ve dağıtımı konusunda hiçbir kontrolleri yoktur". Kuşkusuz bu değerlendirmenin, yanıtını, bu uygulamalarda bulunanlar, önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ortaya konan "teorik" dayanak çerçevesinde vereceklerdir. Hem Lenin, hem de Stalin. Bu uygulamalar için gerekçe çok basit: henüz komünizmin ilk aşamasında bulunmaktadır, bu aşamada eski sistemin, düzenin burjuva hukuku varlığını sürdürür, o nedenle bölüm süreçlerinde eşitlikçi olmak mümkün değildir.

Ansal, sosyalist emek sürecinde, işçilerin uygulamakta oldukları teknolojide sürekli olarak, çalışma koşullarını geliştirici, zor sıkıcı, pis ve sağlığa zararlı işleri makinalaştırıcı ve serbest zamanı arttırıcı yönde gelişmelere yaratmaya çalışacaklarını, yaşadıkları ortamı/doğayı en az kirletecek biçimde teknolojiyi

dönüştürme çabası içine gireceklerini belirtmektedir (Ansal, 1992). Yine, bu işçiler, üretime ve yaratıkları ürüne yabancılaşmamış oldukları için daima daha iyiyi üretmeye çalışacaklar, yarattıkları ürünü geliştirebilecekler, böylece de üretim güçleri sosyalist üretim ilişkilerini yansıtacak biçimde gelişecektirler. Küçük, "sosyalizm, sürekli olarak çalışmayı azaltmak ve çalışıldığı sürece işi oyun haline dökülebilmektir" diyor (Küçük, 1991). Sosyalizmin hiçbir zaman vaz geçemeyeceği ve her zaman birinci planda tutacağı amacın, çalışmayı azaltmak ve çalışılan zamanı da bir hoş zaman geçirmeye dönüştürmek olması gerektiğini belirtiyor. Ancak, hem Lenin hem de Stalin döneminde "yetişip geçmek" isteği ve bunun gerektirdiği "hız" ve "tempo" çalışmayı fetiş hale dönüştürürken, boş zaman yaratma da bir süreklilik içinde olamıyor. Çalışma zamanı dönemsel açıdan farklılık gösterse de sürekli ve doğrusal bir iyileşmeyi işaret etmiyor. "Yetişip, geçmek" için "hızlı" sanayileşme ve "tempolu" çalışma ne yazık ki sona ermiyor. "Savaş Üzerine"nin yazarı, Clausewitz'i hiç unutmuyorlar (Clausewitz, 1999): "Düşmanı mağlup etmediğim sürece, onun beni mağlup etmesinden korkmak zorundayım". Hem Lenin, hem de Stalin bu mağlubiyet korkusunu sürekli duyuyorlar. Hızlı sanayileşme, yüksek üretkenlik isteği, bunların gerçekleşmemesi halinde "toz olma", "yok olma" durumuyla karşı karşıya kalınacağına yönelik bütün vurgular bu büyük korkudan geliyor.

Zafere ulaşmak için, bu savaşta, iyi eğitilmiş, sürekli "tempolu" çalışan, sürekli üretken işgücüne, ihtiyaç var. Böyle olunca da boş zamana ve çalışmanın hoş zamana dönüştürülmesine ihtiyaç duyulmuyor. Duyulmadığı için işçi başına çalışılan günlerde büyük ve önemli azalışlar olması bir yana, keten endüstrisi gibi sektörlerde artışlar meydana geliyor. Sovyet işçilerinin bir aylık zaman kullanımına ilişkin yapılan bir çalışma boş zamana ilişkin önemli bilgiler veriyor. 1923-1924'te erkek işçiler kültür ve eğitim etkinliklerine ayda 51.3 saat, kadınlar ayda 16.9 saat ayırırken, bu oranlar 1930 yılında sırasıyla 53.7 ve 24.9'a yükseldikten sonra izleyen yıllarda düşmeye başlıyor. 1936 yılında erkeklerin kültür ve eğitim faaliyetlerine ayırdıkları zaman 33'e, kadınlarınki de 9'a düşüyor (Siegelbaum, 1988).

"Yetişmek ve geçmek" emek süreçlerinin sosyalist temelde kurulmasını büyük ölçüde engelleyen bir yöneliş olurken, önce sosyalist toplum sonra komünist toplum şeklindeki iki aşamalı yaklaşım, embriyonik şekilde ortaya çıkan emek süreçlerini de köreltiliyor, gelişmesinin önünü tıkiyor. Bu yaklaşımın iki ağır sonucu oluyor. İlki, çalışmanın fetiş hale

getirilmesi, ikincisi sosyalizme yabancı olması gereken emek değer yasasının pekiştirilmesi. Her ikisi de hızlı sanayileşme sürecinin birer hastalığı olarak ortaya çıkıyor, sosyalist emek sürecine ilişkin ortaya çıkan her yeni oluşumu hızla kirletiyor. Subotniklerin ve Stahanovların da dramı burada başlıyor, burada bitiyor, özgürleşemeyen, yetkinleşemeyen bir emek sürecinin ilk başlatıcıları olarak. Bu ise, Sovyetler Birliği'nde "geçiş süreci" ile "aşamalara" netlik getirilememesinden kaynaklanmıştır. Sovyet yöneticileri ve Marksistleri sosyalist toplum, komünist toplum ayırımına, aşamalarına netlik getirmekten çok, onları daha mistik hale getirmişlerdir.

Kaynaklar

- Ansal, H. (1992) *Sovyetler Birliğinde Emek Süreci*, 11. Tez, Sayı:12.
- Carr, E.H. (1998) *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi 2 (1917-1923)*, (Çeviren: Orhan Suna), İstanbul: Metis Yayınları
- Clausewitz, C.V., (1999) *Savaş Üzerine*, (Çeviren: H. Fahri Çeliker), İstanbul: Özne Yayınları
- Cliff, T. (1990) *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, (Çeviren: Ali Saffet -Tarık Kaya), İstanbul: Metis Yayınları
- Dobb, M. (1968) *1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, (Çeviren: Metin Aktan), İstanbul
- Engels, F. (1977) *Anti-Dühring*, (Çeviren: Kenan Somer), Ankara: Sol Yayınları
- Farbman, M. (1931) *Piatiletika, Le Plan Russe*, Paris: Les Editions Rieder
- Küçük, Y. (1988) *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu (1925-1940)*, Ankara: Dönem Yayınevi
- Küçük, Y. (1991) *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Lenin, V. (1968) *Oeuvres Choisies, Volume 2*, Moscou: Editions du Progres
- Lenin, V. (1970) *Oeuvres, Volume 39*, Moscou/Paris: Editions du Progres/Editions Sociales
- Lenin, V. (1976) *Oeuvres, Volume 20*, Moscou/Paris: Editions du Progres/Editions Sociales
- Lenin, V. (1996a) *Seçme Eserler, Cilt 7*, (Çeviri: Süheyla Kaya), İstanbul: İnter Yayınları
- Lenin, V. (1996b) *Seçme Eserler, Cilt 8*, (Çeviri: Süheyla Kaya), İstanbul: İnter Yayınları
- Lenin, V. (1997) *Seçme Eserler, Cilt 9*, (Çeviri: Süheyla Kaya), İstanbul: İnter Yayınları
- Marx, K.- F. Engels (1989) *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, (Çeviren: M. Kabagil), Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (1993) *1844 El Yazmaları*, (Çeviren: Kenan Somer), Ankara: Sol Yayınları
- Pavlevski, J. (1975) *Le Niveau de Vie en URSS (de la revolution d'octobre a 1980)*, Paris: Economica
- Siegelbaum, L. H. (1988) *Stakhanovism and The Politics of Productivity in The USSR, (1935-1941)*, Cambridge: Cambridge University Press
- Stalin, J. (1977) *Leninizmin Sorunları*, (Çeviren: Muzaffer Ardos), Ankara: Sol Yayınları
- Stalin, J. (1992a) *Eserler, Cilt 12*, (Çeviren: Süheyla Kaya), İstanbul: İnter Yayınları
- Stalin, J. (1992b) *Eserler, Cilt 13*, (Çeviren: Saliha N. Kaya), İstanbul: İnter Yayınları
- Straus, K.M. (1997) *Factory and Community in Stalin's Russia*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- Troçki, L.z(1992) *Geçiş Programı, IV. Enternasyonel'in Kuruluş Belgesi*, (Çeviren: Zeynep Gök), İstanbul: Kardelen Yayınları
- Troçki, L. (1998) *İhanete Uğrayan Devrim*, (Çeviren: Ayla Ortaç), İstanbul: Yazın Yayıncılık